

Tomasz Berbeka

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

PRZEMIANY OBSZAROWE GOSPODARSTW ROLNYCH NA DOLNYM ŚLĄSKU W LATACH 1996-2010

FARM AREA CHANGES IN LOWER SILESIA BETWEEN 1996 AND 2010

Słowa kluczowe: indywidualne gospodarstwo rolne, przemiany obszarowe, Dolny Śląsk

Key words: farm, land area change, Lower Silesia

Abstrakt. Przedstawiono zmiany struktury obszarowej indywidualnych gospodarstw rolnych na obszarze Dolnego Śląska w latach 1996-2010. Celem badań było określenie zmian udziału poszczególnych grup obszarowych według liczby gospodarstw oraz zajmowanej przez te jednostki powierzchni użytków rolnych. Określono zmianę średniej powierzchni gospodarstwa oraz wpływ gruntów Skarbu Państwa na procesy przemian obszarowych po 1996 r.

Wstęp

Procesy przemian agrarnych są kluczowe dla funkcjonowania szeroko rozumianego sektora rolnego. Zmiany struktury obszarowej warunkują możliwości egzystencji i rozwoju rolniczych warsztatów pracy. Z uwagi na coraz większą konkurencję na rynku gruntów rolnych oraz fakt członkostwa w Unii Europejskiej, zwiększanie obszaru gospodarstwa nabiera nowego wymiaru. Jedynie gospodarstwa o większej powierzchni są w stanie wygenerować odpowiedni poziom dochodu. Zbyt duże rozdrobnienie agrarne oznacza małe możliwości postępu oraz zwiększenie kosztów jednostkowych [Woś, Zegar 1992]. Uwarunkowania prawne mają służyć pożądanym zmianom w zakresie przemian obszarowych przez wsparcie działań będących w stanie je przyspieszyć [Kožuch 1997]. Najszybsze tempo przemian obszarowych zanotowano w latach 1992-1998, gdy rozdysponowano w różnoraki sposób większość gruntów Skarbu Państwa. Z uwagi na znaczny i większy od przeciętnego udział sektora publicznego na Dolnym Śląsku oraz duże zróżnicowanie klimatyczno-glebowe i ekonomiczne region ten jest specyficznym na tle kraju. W skali Polski liczba transakcji kupna-sprzedaży gruntów rolnych w 2009 r. zmniejszyła się w relacji do 2007 r. o 17%. Pomimo dobrej koniunktury w rolnictwie w latach 2009 i 2010, zostały utrzymane postawy z wczesnego okresu kryzysu, gdy nieruchomości rolne traciły relatywnie mniej od pozostałych. Ponadto, w 2010 r. ANR trwale rozdysponowała ponad 55% gruntów.

Według danych ARiMR, na Dolnym Śląsku w 2011 r. funkcjonowało około 56 tys. gospodarstw. Dane Głównego Urzędu Statystycznego potwierdzają natomiast w ewidencji 63,5 tys. tych jednostek produkcyjnych. Do 2010 r. przejęto do Zasobu Skarbu Państwa 509 tys. ha gruntów, co stawia ten region na trzecim miejscu w kraju. Stanowiło go przede wszystkim 118 jednostek państwowych gospodarstw rolnych o łącznej powierzchni ponad 415 tys. ha.

W warunkach Polski nierynkowy obrót ziemią wpływa na powstawanie i powiększanie gospodarstw rodzinnych w 90%. Ziemia ta przekazywana jest przede wszystkim na rzecz członków rodziny – najczęściej w drodze darowizny. Dla porównania w 2010 r. jedynie 7% gruntów z obrotu nierynkowego trafiło do Skarbu Państwa w zamian za świadczenia emerytalno-rentowe.

Materiały i metodyka badań

W opracowaniu wykorzystano dane liczbowe Głównego Urzędu Statystycznego, Agencji Nieruchomości Rolnych (ANR), Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), Eurostatu oraz badania własne autora za lata 1996-2011. Posłużono się metodą opisową [Kopeć 1983] i porównawczą. Obiekty badawcze zestawiono w przedziałach obszarowych porównywalnych dla lat spisowych 1996, 2002 oraz 2010. Poza latami objętymi spisami rolnymi uwzględniono 2011 r.

Celem badań było przedstawienie zmian w strukturze agrarnej na Dolnym Śląsku. Obiekty badawcze scharakteryzowano pod względem ich liczby oraz zajmowanej przez nie powierzchni użytków rolnych.

Wyniki badań

Członkostwo Polski w UE wywołało znaczącą poprawę sytuacji dochodowej polskich gospodarstw rolnych, w tym też wpłynęło na ich zdolność do konkutowania [Józwiak 2006]. Procesy przemian obszarowych w gospodarstwach rolnych przełożyły się na większe możliwości jednostek produkcyjnych w tym zakresie. Na procesy koncentracji gruntów wpływają możliwości inwestycyjne rolników – także w zakresie nieruchomości rolnych. Z drugiej jednak strony niski poziom dochodów rolniczych skutkuje nie tylko brakiem możliwości powiększania swoich warsztatów pracy ale również ograniczonymi możliwościami wdrażania postępu technologicznego [Mierosławska 2009]. Ponadto, wykorzystanie ziemi rolniczej zależy od ograniczonego popytu i częstych w okresie wielolecia niskich cen produktów rolnych [Stelmachowski 2003]. Poprawa struktury obszarowej przez zakup i dzierżawę gruntów zależy od poziomu rozwoju gospodarczego kraju, stwarzającego jednocześnie możliwości zatrudnienia poza rolnictwem [Ziętara 2009]. Lata 2010 i 2011 według opinii rolników dolnośląskich można uznać za udane w zakresie inwestycji. Poziom uzyskiwanego dochodu pozwolił częściowo odtworzyć park maszynowy oraz powiększyć obszar gospodarstw. Natomiast 2008 r. okazał się niekorzystny dla producentów żywności. Negatywny wpływ spadku cen produkcji roślinnej został częściowo zrekomensowany wzrostem kwoty dopłat bezpośrednich w efekcie wyższych stawek płatności uzupełniających [Zegar i in. 2009].

W latach 1992-1996 na Dolnym Śląsku ubył około 4 tys. gospodarstw indywidualnych. W kolejnych latach nastąpił znaczący wzrost ich liczby, z 79 tys. w 1996 r. do 82,8 tys. w 2002 r. (tab. 1). W jednostkach przedziału obszarowego 1-2 ha w latach 1996-2010 zanotowano zarówno spadek ich liczby (o 5,6 tys.), jak i zajmowanej powierzchni (o 7 tys. ha). O ile do 2002 r. liczba gospodarstw grupy obszarowej 20-30 ha wzrastała, to w relacji do 2010 r. nieznacznie spadła. Uznać ją można w tym przypadku za wartość graniczną powyżej której procesy koncentracji gruntów wyraźniej się nasilają. Wzrosła natomiast liczba gospodarstw w przedziale klasowym 30-50 ha oraz powyżej 50 ha, odpowiednio z 1435 do 2107 oraz z 1383 do 2422 w latach 1996-2010.

Tabela 1. Liczba i powierzchnia indywidualnych gospodarstw rolnych w grupach obszarowych na Dolnym Śląsku w latach 1996-2010

Table 1. The number and area of family farms by area category in Lower Silesia during the period 1996-2010

Grupa obszarowa/ Area category [ha]	Gospodarstwa indywidualne w grupach obszarowych UR/ Family farms by the UAA area categories					
	liczba/number			powierzchnia/area [ha]		
	1996	2002	2010	1996	2002	2010
1-2	19 732	25 583	14 163	27 556	35 534	20 690
2-3	10 182	11 278	8777	24 753	27 222	21 344
3-4	6210	6726	5837	21 443	23 137	20 194
4-5	4888	4845	4225	21 817	21 561	18 797
5-7	8218	7538	6420	49 137	44 675	38 091
7-10	11 075	8994	7128	92 912	75 253	59 649
10-15	9230	7572	6139	111 805	91 621	74 440
15-20	3858	3454	2944	66 182	59 163	50 707
20-30	2831	3074	2758	67 840	73 989	66 824
30-50	1435	1936	2107	54 072	73 189	80 901
50 i więcej/50 or larger	1383	1836	2422	341 853	269 382	289 749
Razem/Total	79 042	82 836	62 920	879 370	794 726	741 386

Zródło: opracowanie własne na podstawie PSR 1996, 2002, 2010

Source: own study based on the Agricultural Census 1996, 2002, 2010

Z danych zawartych w tabeli 2 wynika, że w całej populacji gospodarstw najmniejsze (1-2 ha) stanowiły ponad 22% pod względem liczby oraz zajmowały jednocześnie 2,8% powierzchni UR. Łącznie jednostki do 5 ha reprezentowały 48% ogólnej zbiorowości na Dolnym Śląsku oraz gospodarowały na powierzchni jedynie 10,9% UR. Gospodarstwa powyżej 50 ha pod względem liczebności stanowiły 3,8% populacji, zajmując jednocześnie ponad 39% całości UR. Dla porównania grupa obszarowa 10-50 ha zajmowała zbliżony obszar w relacji do gospodarstw największych.

Jednymi z kluczowych dla określenia poziomu przemian obszarowych są zmiany udziału gospodarstw w poszczególnych grupach obszarowych (tab. 3). Największy wzrost udziału gospodarstw w latach 2002-2010 pod względem liczebności wystąpił w grupie obszarowej powyżej 50 ha, bo aż o 73,7%, natomiast

Tabela 2. Udział grup obszarowych gospodarstw indywidualnych na Dolnym Śląsku w latach 1996-2010

Table 2. The area category share of family farms in Lower Silesia during the period 1996-2010

Grupa obszarowa/ Area category [ha]	Gospodarstwa indywidualne w grupach obszarowych UR/Family farms by the UAA area categories					
	liczba/ number			powierzchnia/ area [ha]		
	1996	2002	2010	1996	2002	2010
1-2	25,0	30,9	22,5	3,1	3,8	2,8
2-3	12,9	13,6	13,9	2,8	2,9	2,9
3-4	7,9	8,1	9,3	2,4	2,5	2,7
4-5	6,2	5,8	6,7	2,5	2,3	2,5
5-7	10,4	9,1	10,2	5,6	4,7	5,1
7-10	14,0	10,9	11,3	10,6	8,0	8,0
10-15	11,7	9,1	9,8	12,7	9,7	10,0
15-20	4,9	4,2	4,7	7,5	6,3	6,8
20-30	3,6	3,7	4,4	7,7	7,8	9,0
30-50	1,8	2,3	3,3	6,1	7,8	10,9
50 i więcej/ 50 or larger	1,7	2,2	3,8	38,9	44,3	39,1
Razem/Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: jak w tab. 1
Source: see tab. 1

największy spadek w przedziale klasowym 1-2 ha. Największy wzrost udziału powierzchni użytków rolnych odnotowano w jednostkach 30-50 ha oraz powyżej 50 ha. Pośrednio przekłada się to na wyniki produkcyjno-ekonomiczne w tych kategoriach wielkościowych w podziale na poszczególne kategorie produktów [Skarżyńska 2007]. Zbliżone zmiany udziału w tym zakresie reprezentowały grupy obszarowe 7-10 ha, 10-15 ha oraz 2-3 ha.

Średnia wielkość gospodarstwa przekłada się (pośrednio) na jego siłę ekonomiczną [Maciejewski 2007] wyrażoną w ESU oraz warunkuje jego konkurencyjność. Gospodarstwa dolnośląskie pod tym względem plasują się na 8 miejscu w kraju. Również istotny wpływ na taką charakterystykę ma niski udział produkcji zwierzęcej w towarowej produkcji rolniczej, przy czym na niektórych obszarach województwa ten kierunek działalności rolniczej wskazany jest głównie ze względów przyrodniczo-ekonomicznych. Wcześniejsze dane GUS zostały zweryfikowane danymi pochodzącymi z ARiMR. Pod względem średniej powierzchni Dolny Śląsk uplasował się również na 8 pozycji w kraju osiągając wynik o 5,3 ha wyższy od przeciętnej w Polsce. W ujęciu czasowym zauważalny jest wzrost średniej powierzchni gospodarstw indywidualnych od 9,3 ha w 1996 r., do 11,3 ha w 2002 r. oraz 15,03 ha w 2010 r.

Tabela 3. Zmiany w udziale indywidualnych gospodarstw rolnych w poszczególnych grupach obszarowych w latach 2002-2010

Table 3. Changes in the share of family farms by area category during the period 2002-2010

Grupa obszarowa/ Area category [ha]	Gospodarstwa indywidualne w grupach obszarowych UR/Family farms by the UAA area categories	
	liczba/ number	powierzchnia/ area [ha]
	2002-2010	2002-2010
1-2	-27,1	-37,6
2-3	2,5	-16,0
3-4	14,3	-6,4
4-5	14,8	-6,5
5-7	12,1	-8,6
7-10	4,3	-15,0
10-15	6,7	-12,9
15-20	12,2	-8,1
20-30	18,1	-3,2
30-50	43,3	18,5
50 i więcej/ 50 or larger	73,7	15,3
Razem/Total	100,0	100,0

Źródło: jak w tab. 1
Source: see tab. 1

Tabela 4. Średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego wg województw (2010 r.)

Table 4. The average farm area by voivodeships (2010)

Wyszczególnienie/ Voivodeship	Gospodarstwa powyżej 1 ha UR/Farms operating more than one ha of UAA	
	ogółem/ total	indywidualne/ family farms
Polska	11,22	9,76
Dolnośląskie	16,24	15,03
Kujawsko-pomorskie	18,50	15,92
Lubelskie	8,48	7,33
Lubuskie	21,24	18,92
Łódzkie	8,46	7,39
Małopolskie	4,76	3,80
Mazowieckie	9,81	8,42
Opolskie	18,95	18,06
Podkarpackie	5,27	4,44
Podlaskie	14,77	12,38
Pomorskie	22,20	18,73
Śląskie	6,43	5,46
Świętokrzyskie	6,02	5,18
Warmińsko-mazurskie	27,20	23,65
Wielkopolskie	15,84	14,36
Zachodniopomorskie	33,73	29,79

Źródło/Source: ARiMR

Tabela 5. Średnie ceny gruntów rolnych w Polsce w latach 2004-2011

Table 5. The average agricultural land prices in selected years in Poland during the period 2004-2011

Województwo/ Voivodship	Średnie ceny gruntów [zł]/ Average land prices [PLN]				
	2004	2006	2008	2010	2011
Dolnośląskie	5499	7964	14 668	18 547	20 002
Kujawsko-pomorskie	8313	14 360	25 178	26 342	28 192
Lubelskie	5165	7153	10 502	12 609	14 119
Lubuskie	3654	4771	7924	10 044	12 210
Łódzkie	6711	9776	15 160	17 129	18 538
Małopolskie	7874	9270	14 150	16 463	18 656
Mazowieckie	8039	10 552	17 654	19 441	22 038
Opolskie	6646	7779	14 065	18 310	21 072
Podkarpackie	5285	4581	8294	11 749	11 048
Podlaskie	6896	10 948	17 173	20 596	21 253
Pomorskie	7582	9618	18 083	21 111	24 087
Śląskie	9493	9031	15 069	20 942	22 811
Świętokrzyskie	5698	6306	8786	9360	11 093
Warmińsko-mazurskie	5232	6883	13 301	14 621	15 256
Wielkopolskie	9011	15 785	24 535	28 548	30 478
Zachodniopomorskie	4745	6310	10 082	13 290	14 990
Polska/Poland	6810	9290	15 395	18 023	19 771

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Source: own study based on the GUS data

go poziomu dopłat bezpośrednich. W rejonach gleb dobrych czynsz dzierżawny osiąga stawki 800-1100 zł/ha UR. Z uwagi jednak na rosnące ceny gruntów, osiągające często poziom od 30 000 do 60 000 tys. zł/ha w transakcjach międzypokoleniowych (wyniki badań autora) i również z udziałem gruntów Skarbu Państwa, staje się coraz powszechniejszą formą użytkowania i powiększania gospodarstw indywidualnych.

Na Dolnym Śląsku istotną rolę w przemianach obszarowych sektora prywatnego odegrały grunty Skarbu Państwa, w szczególności do 1996 r. Według stanu na 2002 r., gdy proces rozdysponowania gruntów przez AWRSP praktycznie był bardzo zaawansowany, najwięcej gruntów wydzierżawiono na utworzenie nowych gospodarstw o powierzchni powyżej 100 ha, z czego w zdecydowanej większości przypadło na grupę obszarową 100-500 ha. Przeciętna wielkość sprzedanych gruntów z przeznaczeniem na powiększenie rodzinnego gospodarstwa rolnego wyniosła 4,71 ha UR, natomiast dzierżawionych 3,83 ha UR i miało to bezpośredni wpływ na zmiany obszarowe rolnictwa indywidualnego. Utworzenie nowego gospodarstwa, to odpowiednio: 267 ha UR dla formy sprzedaży oraz 381 ha UR w przypadku dzierżawy. Badania ankietowe przeprowadzone na Dolnym Śląsku w 2004 r. potwierdziły niewielką rolę zasobu w procesie powiększania gospodarstw rodzinnych, a potwierdziły ich istotną rolę w gospodarstwach wielkoobszarowych, w tym z udziałem kapitału zagranicznego. O niewielkiej roli ANR w obecnych przemianach obszarowych na Dolnym Śląsku świadczy fakt sprzedaży jedynie 8,3 tys. ha w 2010 r. Nie bez znaczenia pozostaje również fakt bezumownego użytkowania gruntów Skarbu Państwa przez rolników na coraz większą skalę, uniemożliwiający proces ich trwałego rozdysponowania przez Agencję Nieruchomości Rolnych.

Podsumowanie

Na Dolnym Śląsku w latach 1996-2010 zaszły istotne zmiany w strukturze obszarowej gospodarstw indywidualnych. Dane statystyki powszechnej, ARiMR, ANR oraz pochodzące z badań własnych autora pozwoliły na sformułowanie następujących wniosków:

1. W regionie zmalała liczba gospodarstw w przedziałach obszarowych 1-20 ha, wzrosła istotnie w grupie 30-50 ha oraz powyżej 50 ha, natomiast w przedziale klasowym 20-30 ha pozostała na zbliżonym poziomie. Podobne tendencje zaszły w przypadku zajmowanej przez gospodarstwa powierzchni UR, przy czym najistotniej zwiększyła się w jednostkach produkcyjnych przedziału obszarowego 30-50 ha (wzrost o 26 tys. ha).

Kluczową rolę dla procesu przemian obszarowych odgrywają ceny gruntów rolnych, które bezpośrednio wpływają na transakcje kupna-sprzedaży oraz wysokość czynszu dzierżawnego. Zgodnie z danymi GUS średnia cena ziemi rolnej w 2010 r. wyniosła około 18 tys. zł/ha. Wzrost cen ziemi był wyższy w regionach o tradycyjnie tańszych gruntach, zaś wolniejszy w regionach o wysokich cenach wahał się od 4 do 14%.

Według danych GUS ziemia rolna zdrożała na Dolnym Śląsku około 3,5-krotnie (ceny nominalne) w okresie ostatnich 7 lat. W relacji do pozostałych województw grunty rolne na Dolnym Śląsku były relatywnie tanie w 2004 r. (12 lokata w kraju), natomiast droższe w 2011 r. (10 lokata w kraju). Wzajemne relacje cenowe środków produkcji i cen produktów rolnych sprzedawanych wpływają na rynek nieruchomości gruntowych w kraju. W 1996 r. 1 ha ziemi rolnej można było nabyć średnio za równowartość 84 dt żyta, natomiast w 2010 r. wielkość ta wzrosła już do 430 dt żyta. Stawia to potencjalnych nabywców w coraz gorszej i niekonkurencyjnej pozycji. Również kwoty czynszu dzierżawnego na Dolnym Śląsku wynikają bezpośrednio z rosnące-

2. Najistotniejsze zmiany w udziale w poszczególnych grupach obszarowych nastąpiły w gospodarstwach największych (powyżej 50 ha).
3. Średnia powierzchnia gospodarstwa indywidualnego wzrosła o 5,3 ha (z 9,3 do 15,03 ha UR).
4. Integracja Polski z UE wpłynęła na wzrost cen gruntów rolnych i stawek czynszu dzierżawnego, co spowodowało koncentrację gruntów w gospodarstwach większych obszarowo oraz niechęć właścicieli do wyzbywania się ziemi rolnej.
5. Po 2002 r. wpływ gruntów Skarbu Państwa na przemiany obszarowe w gospodarstwach indywidualnych znacząco osłabł.
6. Zauważono wiele nieścisłości w statystyce powszechnej w zakresie głównie powierzchni UR – częściowo wyjaśnionych w PSR 2010 i wynikających prawdopodobnie z ustnych i nieformalnych umów dzierżawy gruntów rolnych.

Literatura

Dane ARiMR. Raport: 2010.

Józwiak W., Mirkowska Z. 2006: Zdolność polskich gospodarstw rolnych do konkurowania. *Wieś i Rolnictwo*, 3.

Kopeć B. 1983: Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolnych. Skrypt AR Wrocław, 166-199.

Koźuch B. (red.). 1997: Polityka rolna. Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, 106.

Maciejewski K. 2007: Zróżnicowanie gospodarstw rolniczych w Unii Europejskiej. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. VII, z. 1, 295.

Mierosławska A. 2009: Zmiany w strukturze agrarnej w 3 lata po akcesji Polski do UE. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. X, z. 3, 392.

Roczniki Statystyczne Rzeczypospolitej Polskiej za lata 2004-2011: GUS, Warszawa.

Skarżyńska A. (red.). 2007: Wyniki ekonomiczne wybranych produktów rolniczych w latach 2005-2006, 2007.

Zagadnienia Ekonomiki Rolnej. Dodatek do zeszytu nr 3, 103, 111, 116, 122.

Stelmachowski A. (red.). 2003: Prawo rolne. Wyd. Prawnicze Lexis, Warszawa, 42.

Woś A., Zegar J. (red.). 1992: Polityka rolna do końca XX wieku. IERiGŻ-PIB, 66-68.

Zegar J., Goraj L., Floriańczyk Z. 2009: Dochody rolników w roku 2008 na tle lat poprzednich. [W:] Analiza produkcyjno-ekonomiczna rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2008 roku (red. A. Kowalski). Warszawa, 82.

Ziętara W. 2009: Uwarunkowania rozwoju gospodarstw wielkotowarowych w Polsce. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. XI, z. 1, 490-495.

Summary

The article presents changes in the family farm area in Lower Silesia during the period 1996-2010. The discussion focuses on the determination of area category shares by farm number and farm operated area of agricultural land. The change in the farm average area is shown and the paper also discusses the influence of the Treasury agricultural land inventory on changes in farm area after 1996.

Adres do korespondencji:

dr inż. Tomasz Berbeka
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Instytut Nauk Ekonomicznych i Społecznych
ul. C.K. Norwida 25/27
50-375 Wrocław
tel. (71) 320 17 76
e-mail: tomasz.berbeka@up.wroc.pl